

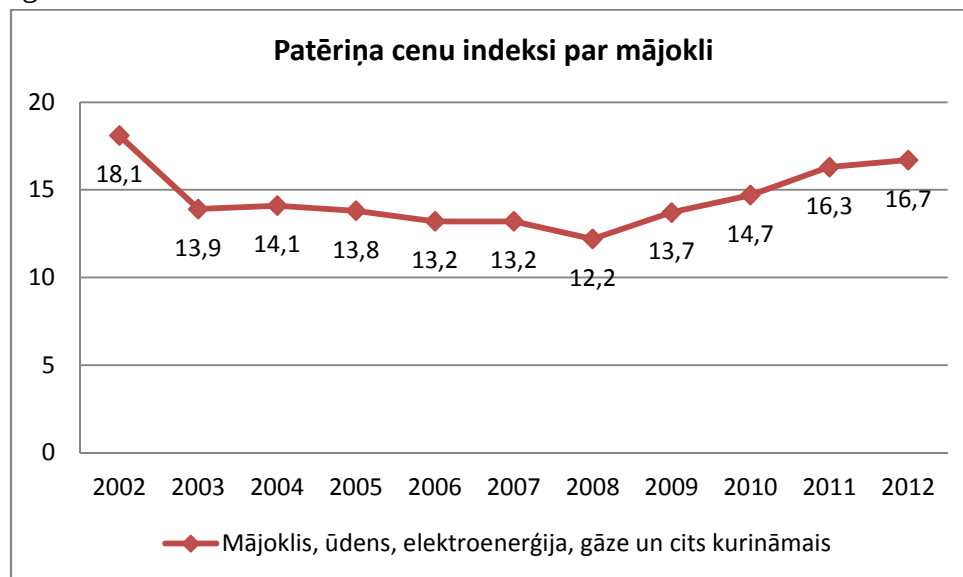
Mājokļa pieejamība iedzīvotājiem

Mājoklis un tā pieejamība – gan no izmaksu atbilstības, gan kvalitātes, gan arī fiziskās pieejamības – ir viena no indivīda cilvēktiesībām un pamatvajadzībām dzīves kvalitātes nodrošināšanai. Mājokļa nepieejamība ir bezpajumtniecības galvenais cēlonis, kas savukārt veicina indivīdu nabadzību un sociālo atstumtību. Līdz ar krīzes iestāšanos 2008.gada nogalē mājokļa pieejamība Latvijā ir kļuvusi aizvien ierobežotāka gan dēļ tā, ka aizvien pieaugošs iedzīvotāju īpatsvars nespēj norēķināties par komunālajiem maksājumiem, īri vai kredīta maksājumiem ienākumu samazinājuma vai zaudējuma rezultātā, gan arī tāpēc, ka kopš 2008.gada novērojams pastāvīgs cenu pieaugums mājokļiem un pakalpojumiem, kas saistīti ar mājokli - elektroenerģijai, gāzei, siltumenerģijai un ūdens piegādei. Turklāt mājokļa nepieejamība ir ne tikai zemāko ienākumu mājsaimniecību, bet arī vidējo ienākumu mājsaimniecību pakāpeniski pieaugoša problēma.

Patēriņa cenas

Ar mājokli saistītās cenas no 2008.gada pakāpeniski pieaug (skat. 1.grafiku) un 2012.gadā ar mājokli saistītie cenu indeksi bija augstākie kopš 2002.gada.

1.grafiks.

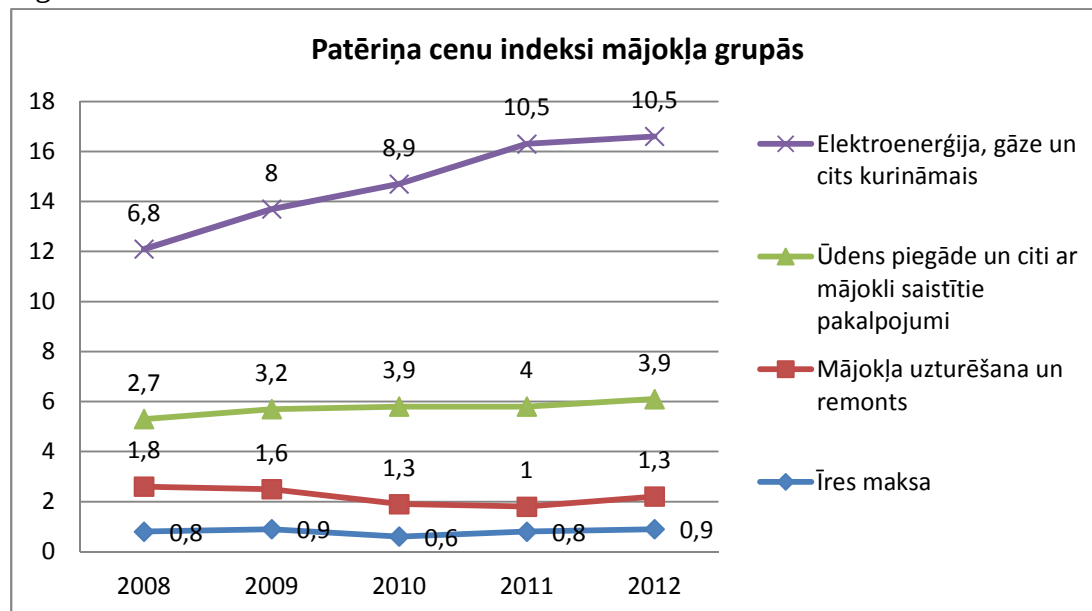

Avots: Centrālā statistikas pārvalde

Vērtējot situāciju saistībā ar noteiktiem patēriņa cenu indeksiem mājokļu grupā, kā redzams 2.grafikā, pakāpenisks un straujšs cenu pieaugums novērojams elektroenerģijai, gāzei u.c. kurināmajam, salīdzinājumā ar pārējām grupām (līdzīgi patēriņa cenu indekss bija tikai 2000.-2002.gadā). Analizējot šos datus kopš 2000.gada, jāatzīmē, ka ūdens piegādes un ar to saistīto pakalpojumu patēriņa cenu

indekss ir augstākais kopš 2001. un 2002.gada, lai gan salīdzinoši ar pārējām mājokļa grupām nav augsts. Mājokļa uzturēšanas patēriņa cenu indekss, lai arī salīdzinoši zemāks par elektroenerģiju, tomēr ir augstākais rādītājs kopš 2000.gada, izņemot 2008. un 2009.gadu. Īres maksas cenu indeksi ir relatīvi zemākie, kas nav mainījušies arī krīzes un pēckrīzes periodā.

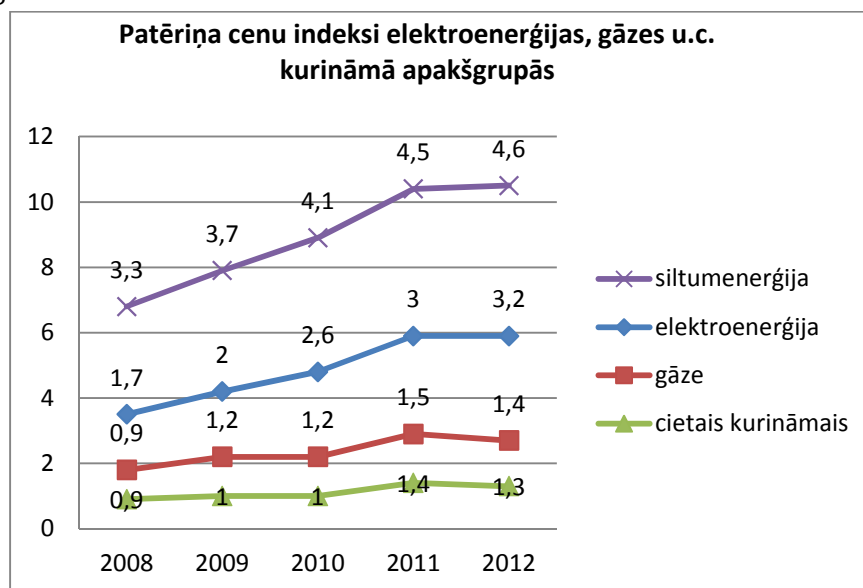
2.grafiks.

Avots: Centrālā statistikas pārvalde

Analizējot mājokļa patēriņa cenu indeksus elektroenerģijas, gāzes u.c. kurināmā apakšgrupās (skat. 3.grafiku), krīzes periodā cenas pieauga visām šīm apakšgrupām, bet augstākais cenu pieaugums bija siltumenerģijai un elektroenerģijai, savukārt gāzei un cietajam kurināmajai palielinājums bija mazāks.

3.grafiks.

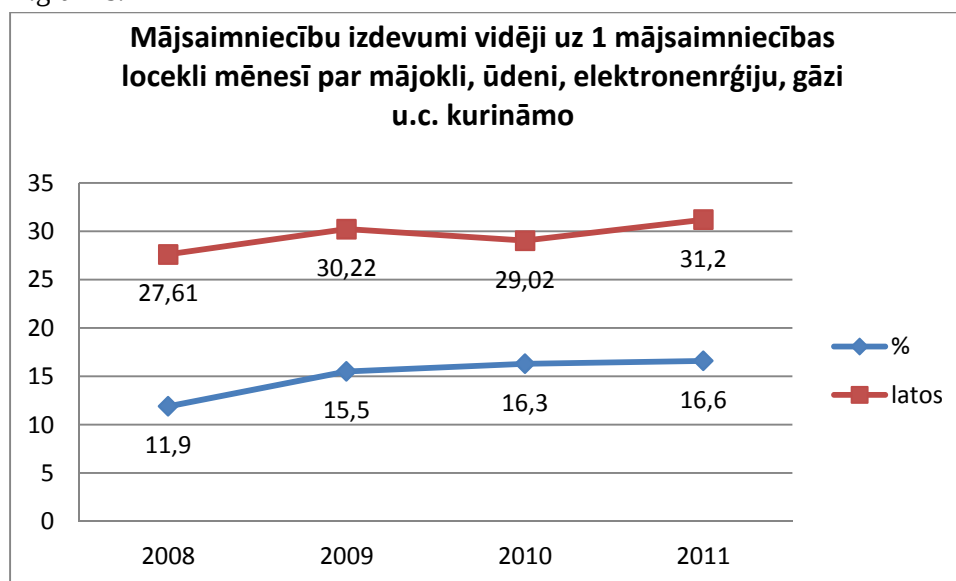

Avots: Centrālā statistikas pārvalde

Iedzīvotāju izdevumi par mājokli

Mājsaimniecību izdevumi par mājokli 2011.gadā veidoja vidēji 31 latu mēnesī uz vienu mājsaimniecības locekli jeb 16,6 % no kopējiem izdevumiem mājsaimniecībai. Kā redzams 4.grafikā, izdevumi par mājokli kopš 2008.gada pakāpeniski pieaug, kas ir likumsakarīgi, ņemot vērā pastāvīgo cenu pieaugumu par mājokli un ar tiem saistītajiem pakalpojumiem. Attiecīgi var izskaidrot pieaugošo mājsaimniecību skaitu, kuras finansiāli nespēj norēķināties par ar mājokli saistītajiem izdevumiem, kas analizēts tālāk.

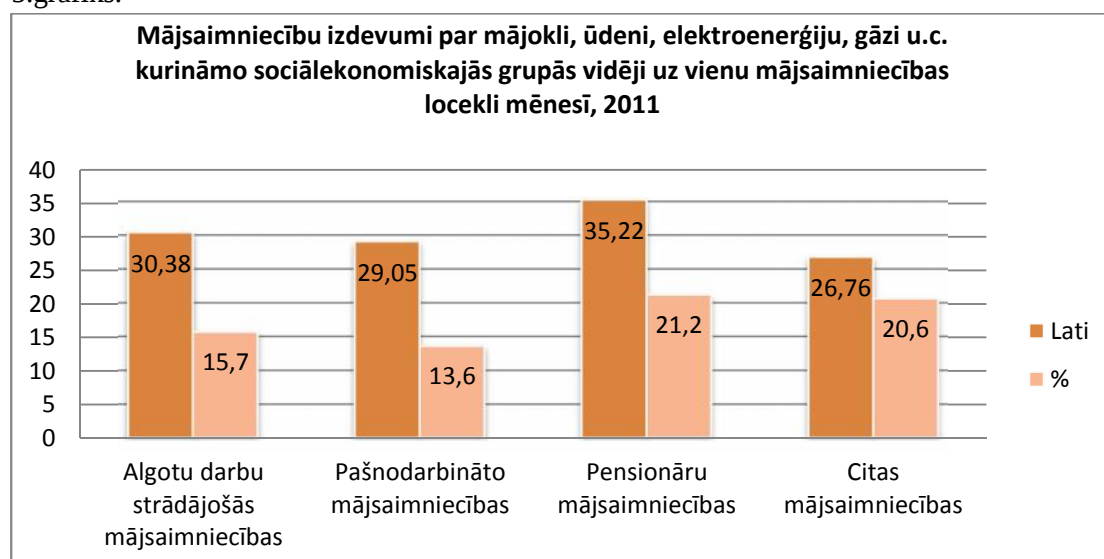
4.grafiks.

Avots: Centrālā statistikas pārvalde

Vērtējot mājokļa izdevumus sociālekonomiskajās grupās (5.grafiks), pensionāru mājsaimniecībās izdevumi par mājokli veido lielāku īpatsvaru nekā citās mājsaimniecībās, kam seko algotu darbu strādājošās mājsaimniecības.

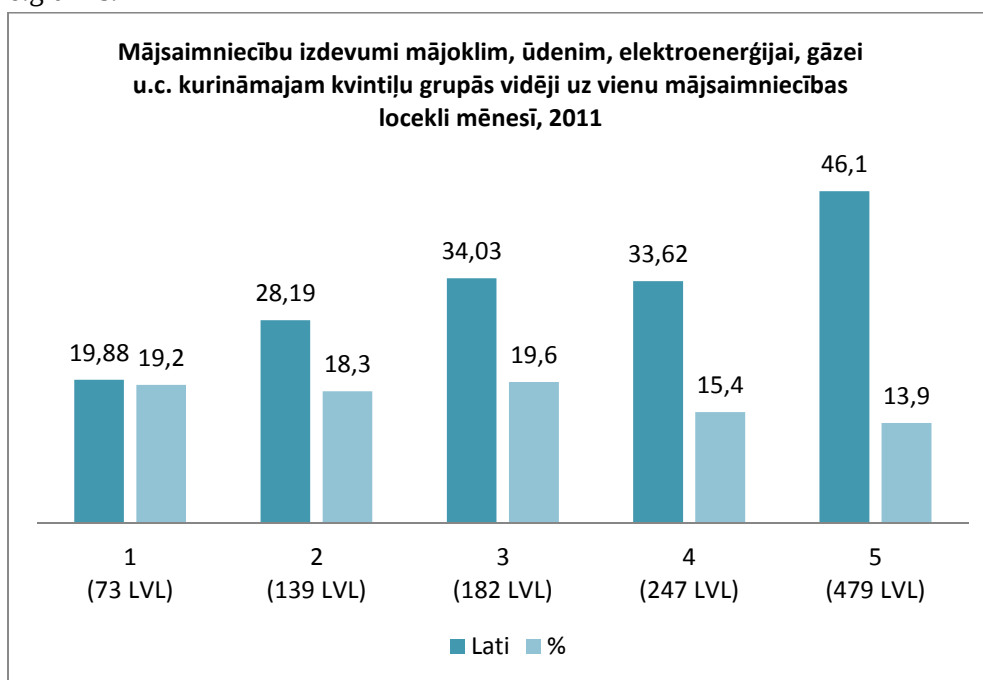
5.grafiks.

Avots: Centrālā statistikas pārvalde

Nemot vērā 1.kvintiles vidējo ienākumu robežu uz vienu mājsaimniecības locekli – 73 lati, mājokļa izdevumu īpatsvars sastāda gandrīz trešo daļu no šīs kvintiles ienākumiem, savukārt otrajai un trešajai kvintilei – piekto daļu no ienākumiem (skat. 11.grafiku). Starp 3. un 4.kvintili, lai arī izdevumu īpatsvars atšķiras, absolūtie izdevumi ir analogi – 34 lati mēnesī uz vienu mājsaimniecības locekli. Attiecīgi 3.kvintiles mājsaimniecībām izdevumu īpatsvars par mājokli ir ļoti augsts. Tikai par 0,4 procentpunktiem šo izdevumu īpatsvars ir mazāks vistrūcīgākajā - pirmajā kvintilē (ienākumi no 0 līdz 112 latiem).

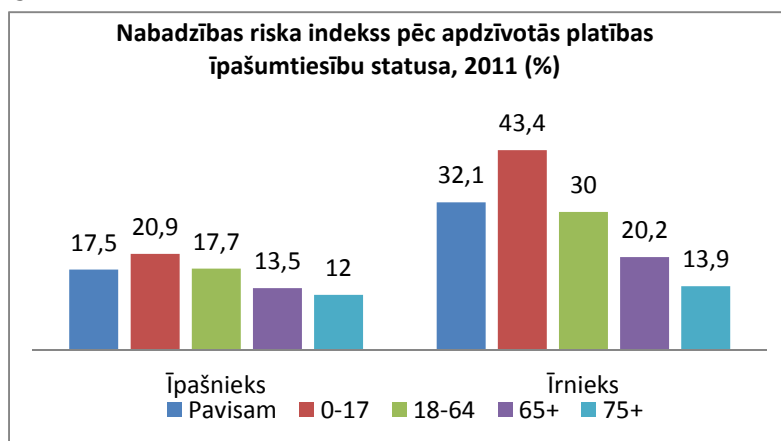
6.grafiks.

Avots: Centrālā statistikas pārvalde

Analizējot nabadzības risku pēc īpašumtiesību statusa 2011.gadā (skat. 7.grafiku), nabadzības riskam vairāk bija pakļauti īrnieki nekā īpašnieki, kas ir nemainīga tendence. Kopumā viena trešdaļa īrnieku un 17,5 % dzīvokļa vai mājas īpašnieki 2011.gadā bija pakļauti nabadzības riskam. Minētie rādītāji (un situācija) attiecīgi ietekmē mājokļa atstumtību, jo krīzes ietekmē aizvien vairāk iedzīvotāji nespēj norēķināties par īri, komunālajiem pakalpojumiem un hipotekārajiem maksājumiem, ko arī pierāda tālāk analizētie materiālās nenodrošinātības rādītāji.

7.grafiks

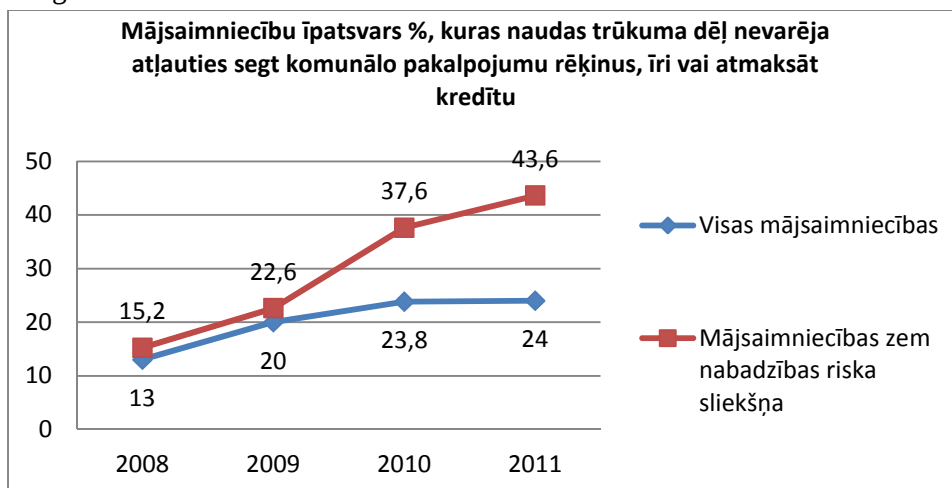
Avots: Centrālā statistikas pārvalde

Analizējot situāciju vecuma griezumā (skat. 7.grafiku), secināms, ka bērniem (0-17 gadi), kuri dzīvo īrētos vai ģimenei piederošos mājokļos, nabadzības risks ir visaugstākais. 43 % bērnu, kuri dzīvo īrētos mājokļos, ir pakļauti nabadzības riskam 2011.gadā.

Vērtējot iedzīvotāju viedokli par to finansiālo spēju norēķināties par ar mājokli saistītajiem pakalpojumiem – komunālo rēķinu, īres vai kredīta atmaksu – kopš 2008.gada krīzes ietekmes rezultātā strauji pieaug iedzīvotāju skaits, kuriem trūkst naudas, lai segtu ar mājokli saistītās izmaksas – un situācija strauji pasliktinājusies trūcīgākajai iedzīvotāju daļai, kā arī iedzīvotājiem kopumā. Kā liecina zemāk attēlotajā 8.grafikā atspoguļotie dati, 2011.gadā ¼ daļa no mājsaimniecībām nespēja norēķināties par mājokli, bet tās mājsaimniecības, kuras atradās zem nabadzības riska sliekšņa (2011.gadā – ienākumi mēnesī 157 LVL uz vienu ekvivalento patērētāju¹), 43,6%, kas salīdzinājumā ar 2008.gadu, pieaudzis par 28 procentpunktiem.

¹ Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes mājas lapā sniegto definīciju „Ekvivalentais rīcībā esošais ienākums ir mājsaimniecības rīcībā esošais ienākums, kas tiek aprēķināts uz ekvivalento patērētāju. To iegūst dalot mājsaimniecības ienākumu ar ekvivalento mājsaimniecības lielumu, kuru veido izmantojot modificēto OECD skalu – pirmajam pieaugušajam tiek pielīdzināts svars 1.0, katram nākamajam mājsaimniecības loceklim vecumā no 14 gadiem un vecākam – 0.5, bet katram bērnam jaunākam par 14 gadiem – 0.3.”

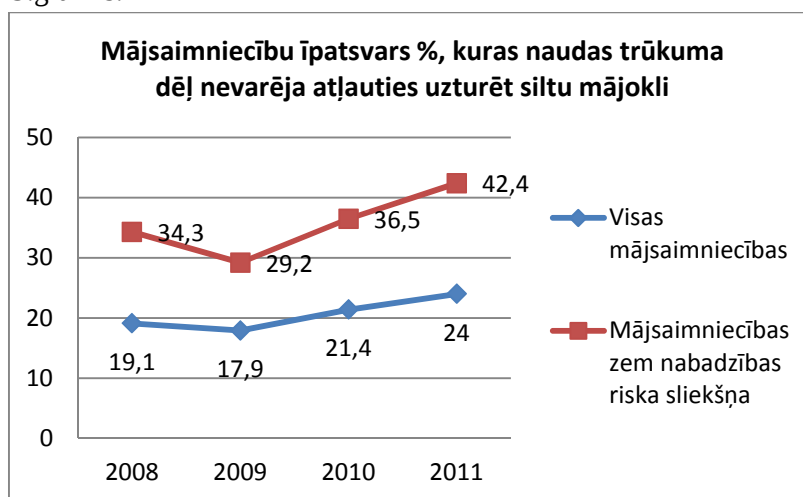
8.grafiks.

Avots: Centrālā statistikas pārvalde

Līdzīga situācija ir arī ar siltuma nodrošināšanu dzīvesvietās (skat.9.grafiku).

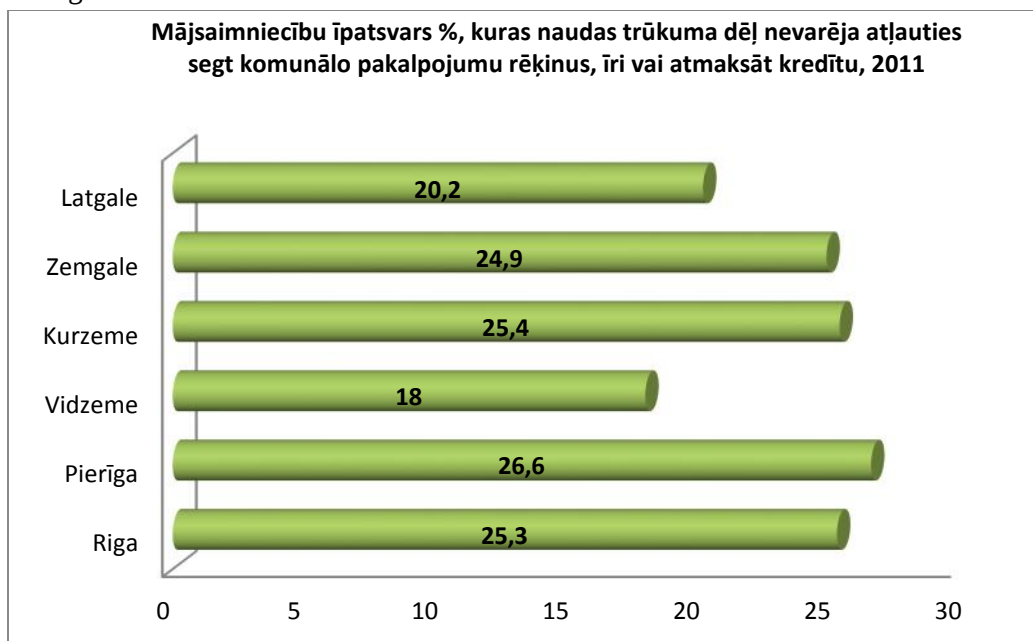
9.grafiks.

Avots: Centrālā statistikas pārvalde

Atšķirības starp mājsaimniecību finansiālo spēju norēķināties par komunālajiem maksājumiem, īri vai kredītu reģionu griezumā nav īpaši būtiskas. Problemātiskāka situācija ir Pierīgā, Rīgā, Kurzemē un Zemgalē dzīvojošajiem iedzīvotājiem, mazāk - Vidzemē un Latgalē. Tomēr īpatsvars ir salīdzinoši augsts – gandrīz $\frac{1}{4}$ mājsaimniecību ir grūtības samaksāt par mājokli.

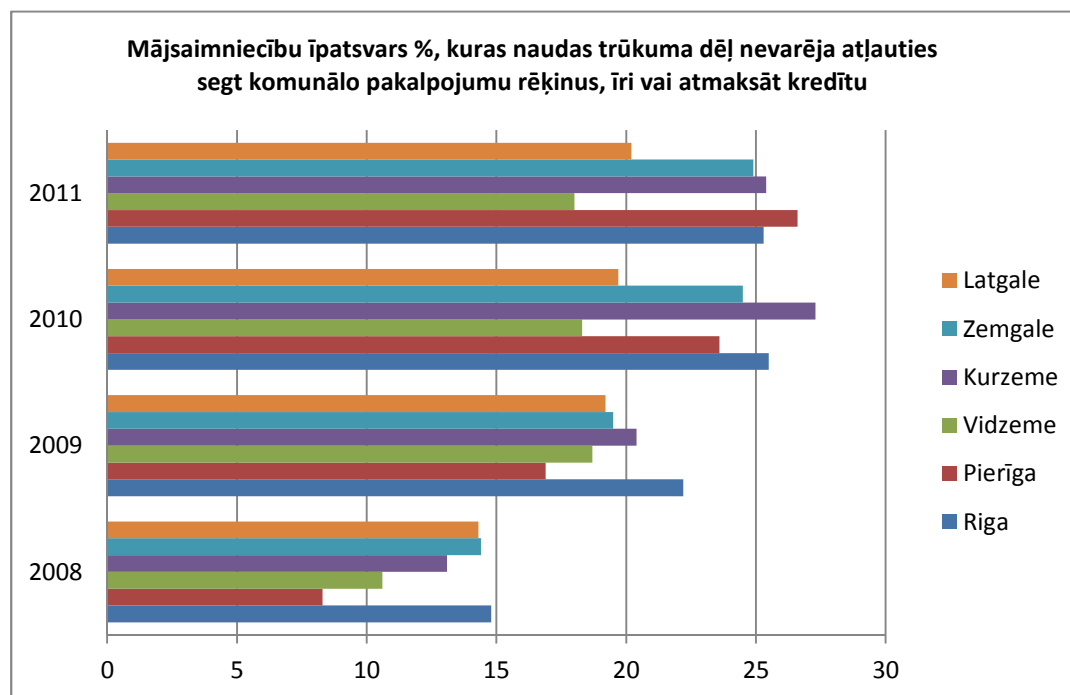
10.grafiks.

Avots: Centrālā statistikas pārvalde

Jāatzīmē, ka kopš 2008.gada mājsaimniecību, kuras nespēja samaksāt ar mājokli saistītos izdevumus, skaits pastāvīgi pieauga visos reģionos, tomēr Pierīgā dzīvojošajiem cilvēkiem situācija ir pasliktinājusies visvairāk – no 8% līdz 27 %, ko varētu skaidrot ar hipotekāro kredītu atmaksāšanas grūtībām (skat. 11.grafiku).

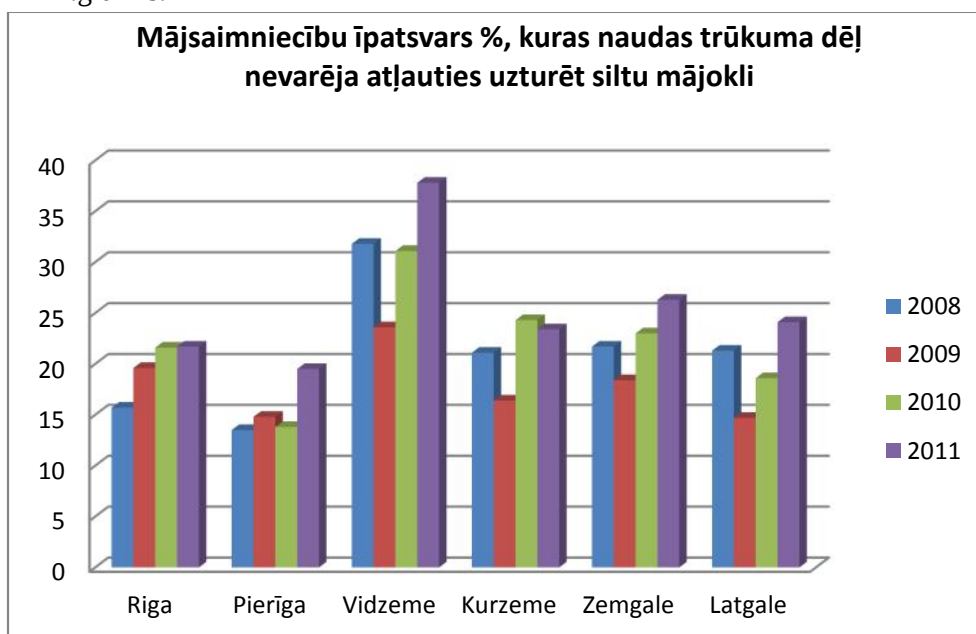
11.grafiks.

Avots: Centrālā statistikas pārvalde

Ja vērtē iedzīvotāju spēju norēķināties konkrēti par siltumu, tad, kā redzams 12.grafikā, līdzīgi kā ar komunālo, ūres un kredītu maksājumiem, kopš 2008.gada ir pieaudzis mājsaimniecību skaits, kuras nespēj uzturēt siltu mājokli naudas trūkuma dēļ. Vislielākais šādu mājsaimniecību īpatsvars ir Vidzemē – 38 % mājsaimniecību. Pārējos reģionos mājsaimniecību īpatsvars svārstās no 19 % Pierīgā līdz 26 % Zemgalē.

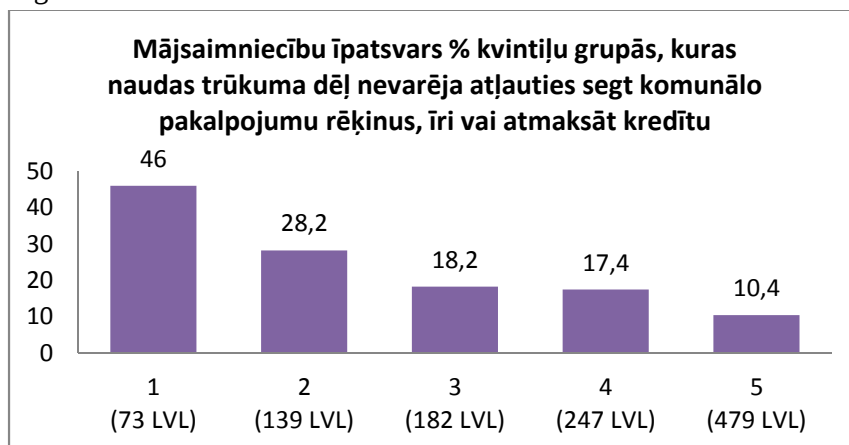
12.grafiks.

Avots: Centrālā statistikas pārvalde

Vērtējot iedzīvotāju spēju vai nespēju norēķināties par mājokli pēc ienākumiem, jāuzsver, ka tā nav tikai trūcīgāko iedzīvotāju problēma. Kā redzams 13.grafikā, gandrīz pusei 1.kvintilē dzīvojošajiem (nabadzīgākā iedzīvotāju daļa) trūkst līdzekļu, lai norēķinātos par mājokli. Salīdzinoši lielai daļai – gandrīz trešdaļai 2.kvintilē esošajām mājsaimniecībām ir grūtības samaksāt par komunālajiem, ūres vai kredīta maksājumiem. Līdzvērtīgās pozīcijās atrodas 3. un 4.kvintiles mājsaimniecības. Arī 10 % turīgajā kvintilē dzīvojošajiem trūkst naudas līdzekļu, lai samaksātu par mājokli (pamatā kredītu). Jāatzīmē, ka 1. un 2. kvintilē mājsaimniecību īpatsvars, kurām trūkst finanšu līdzekļu, kopš 2008.gadā ir pieaudzis vairāk kā 2 reizes.

13.grafiks.

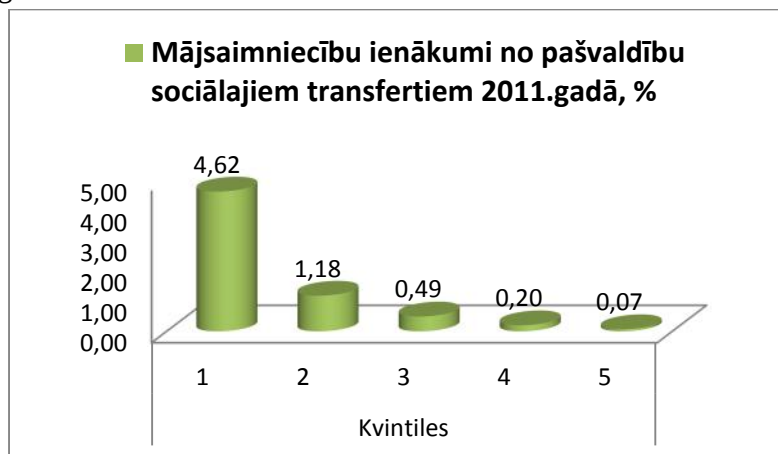

Avots: Centrālā statistikas pārvalde

Ar mājokli saistītā palīdzība un siltuma parādi

Nemot vērā cenu pieaugumu ar mājokli saistītajiem pakalpojumiem, cilvēki aizvien vairāk vēršas pēc palīdzības mājokļa jautājumu risināšanā. Lai arī pēc būtības atbalsts būtu nepieciešams tiem, kuriem ir radusies tāda nepieciešamība, mājokļa palīdzību nodrošina pašvaldības tikai trūcīgajām un maznodrošinātajām personām, pamatā 1.kvintīles mājsaimniecībām. To apliecina 14.grafikā atspoguļotā informācija par pašvaldību sociālajiem transfertiem.

14.grafiks.

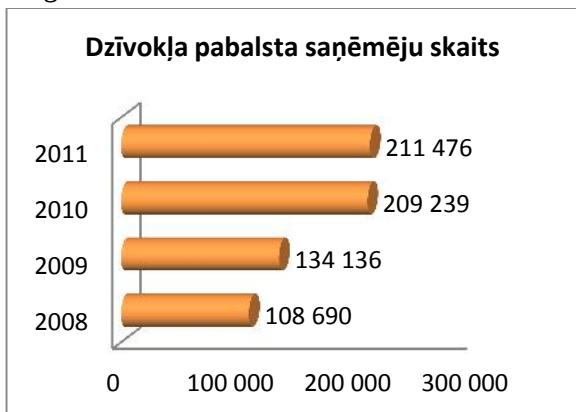

Avots: Centrālā statistikas pārvalde

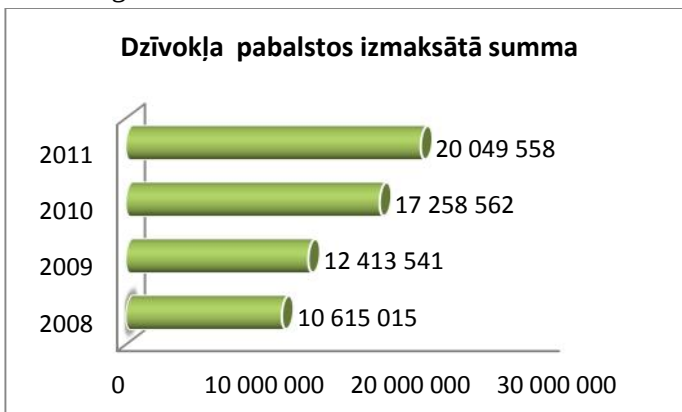
Kā redzams pašvaldības atbalstu pamatā novirza 1.kvintīles mājsaimniecībām, turklāt šajā tabulā ietverti visi pašvaldību sociālie transferti, ne tikai palīdzība mājoklim.

Personu skaits, kas vēršas pašvaldībās pēc palīdzības mājokļa jautājuma risināšanai, ir ievērojami pieaudzis, sākot ar 2009.gadu. Kā redzams 15. un 16.grafikā, četru gadu laikā gan dzīvokļa pabalsta saņēmēju skaits, tā arī šajos pabalstos izmaksātā summa ir pieaugusi divas reizes.

15.grafiks

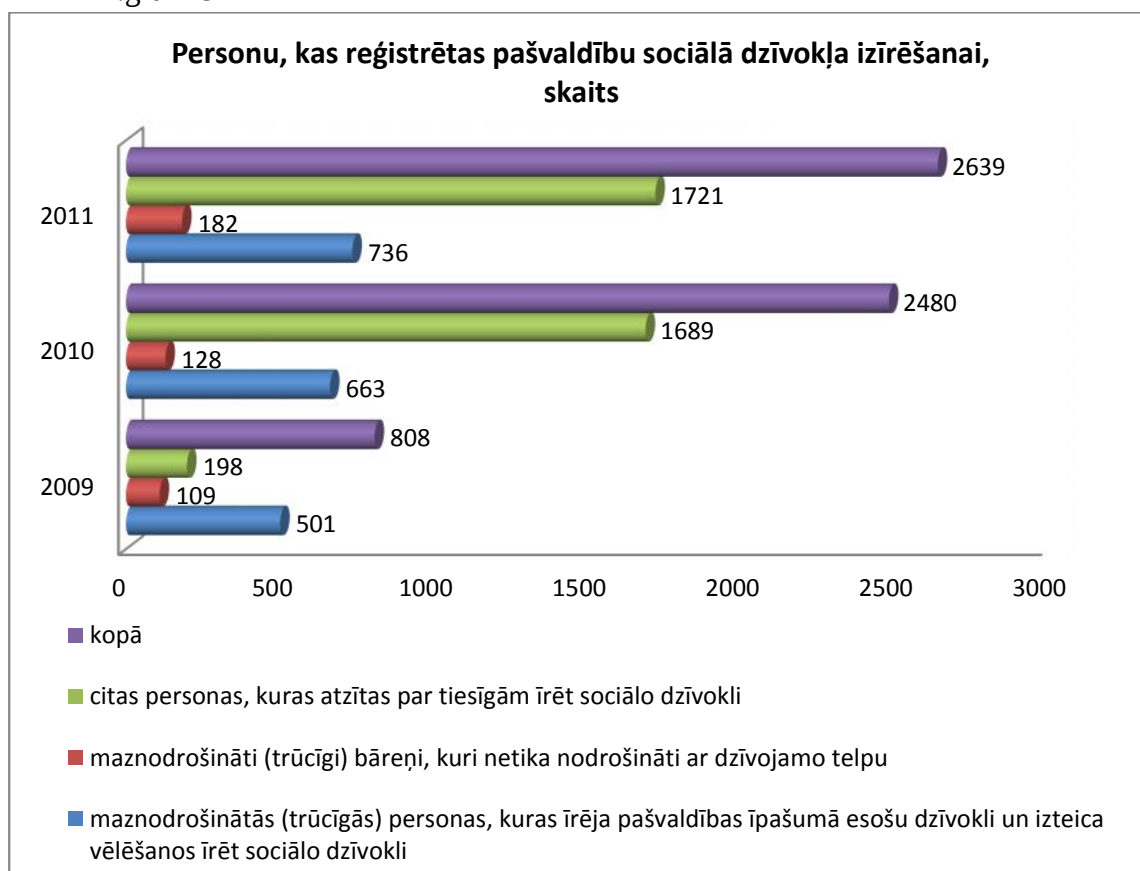
16.grafiks

Avots: Labklājības ministrija.

Bez dzīvokļa pabalsta pašvaldība sniedz arī cita veida atbalstu mājokļa jautājumu risināšanai atbilstošo likumam „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā”. Bez augstākminētā dzīvokļa pabalsta, kas arī noteikts minētajā likumā, šeit tiks izdalīti vēl divi atbalsta veidi: sociālā dzīvokļa izīrēšana un atbalsts, kas sniedzams pirmām kārtām un vispārējā kārtībā². Kā redzams 17.grafikā trīs gadu laikā kopējais sociālā dzīvokļa izīrēšanai pieprasītāju skaits ir palielinājies vairāk nekā 3 reizes. Īpaši palielinājies ir to personu skaits, kurām pašvaldība ir noteikusi atvieglotus nosacījumus, lai tās atzītu par tiesīgām īrēt sociālo dzīvokli.

17.grafiks

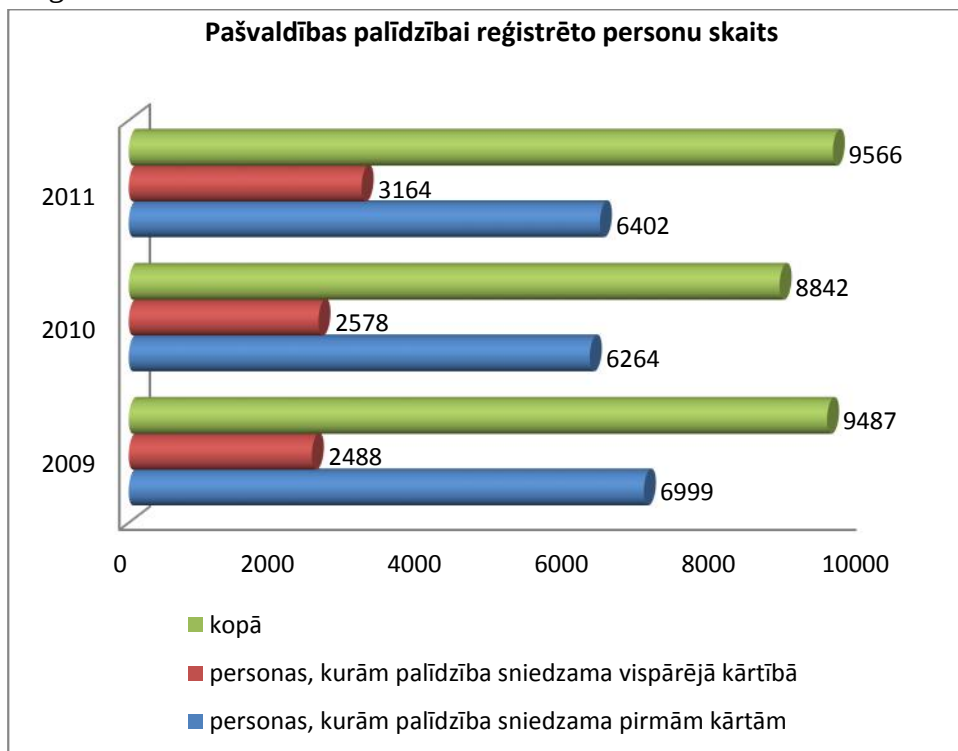

Avots: Ekonomikas ministrija.

² Ekonomikas ministrija, <http://www.em.gov.lv/em/2nd/?cat=30270> (skatīts 15.03.2013.)

Personu skaits, kurām nepieciešama pašvaldības palīdzība pirmām kārtām vai vispārējā kārtībā, 2011.gadā ir augstākais rādītājs pēdējo 3 gadu laikā, kā tas izriet no 18.grafikā attēlotās informācijas. Ja personu skaits, kurām atbalsts sniedzams pirmām kārtām, salīdzinājumā ar 2009.gadu, ir samazinājies, tad pieprasījums pēc palīdzības vispārējā kārtībā ir pakāpeniski palielinājies.

18.grafiks

Avots: Ekonomikas ministrija.

Jāvērš uzmanība arī uz to, ka mājokļa nepieejamības rezultātā krīzes periodā ir būtiski pieaudzis to cilvēku skaits, kuri kopš 2009.gada izmantojuši naktspatversmes pakalpojumus – no 3,9 tūkst. 2009.gadā līdz 5,1 tūkst. 2011.gadā.

Ņemot vērā iedzīvotāju grūtības norēķināties par mājokļa pakalpojumiem, kā arī pakāpeniski pieaugošo iedzīvotāju skaitu, kuri vērsas pašvaldībā pēc palīdzības mājokļa jautājumu risināšanai, atbilstoši Latvijas Pašvaldību savienības (LPS) sniegtajai informācijai, uz 2013.gada 1.janvāri pašvaldības ir fiksējušas iedzīvotāju parādsaistības 39,67 miljoni latu apmērā. Parādu kopapjoms, salīdzinot ar 2012.gadu, pieaudzis par 24,9 %. Analīze liecina, ka īpaši kritiska situācija ir novadu pašvaldībās, kur parādsaistību apjoms pieaudzis vairāk par 31%. LPS uzsver, ka joprojām neatrisināts jautājums ir ar hipotēku apgrūtināto dzīvokļu īpašumiem, kuros īpašnieku parādi par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļu īpašuma lietošanu, veido vairāk nekā 1/3 daļu no kopējā parādu apjoma (iespējams 5.kvintiles mājāsaimniecības). LPS vērš uzmanību uz to, ka „uzkrātie parādi un to apjoma turpmāks pieaugums apdraud normālu efektīvu siltumapgādes nozares funkcionēšanu iedzīvotāju tiesības garantētai komunālo pakalpojumu saņemšanai”.

Pēc ESSPROS klasifikācijas mājokļa izdevumi 2009.gadā sastādīja 16,66 milj. latus, 2010.gadā – 18,16 milj. latus, bet 2011.gadā – 21,20 milj. latus, kas, salīdzinot

ar parādu apjomu par siltumenerģiju un iedzīvotāju nespēju norēķināties par komunālajiem maksājumiem, norāda uz nepietiekamu apmēru³.

SECINĀJUMI

Cenu pieaugums mājokļiem un pakalpojumiem, kas saistīti ar mājokli - elektroenerģijai, gāzei, siltumenerģijai, ūdens piegādei, kā arī krīzes ietekmē zaudētie vai samazinātie ienākumi ir būtiski ietekmējuši mājsaimniecību maksāspēju un izdevumu struktūru mājsaimniecību budžetā. Ņemot vērā analizētos statistikas datus, situācija ir problemātiska ne tikai nabadzīgākajām mājsaimniecībām (1.kvintile), bet arī tām mājsaimniecībām, kurās ienākumi ir relatīvi vidēji (2. un 3.kvintiles mājsaimniecības). Paredzot cenu palielinājumu līdz ar obligātās iepirkumu komponentes pieaugumu, var prognozēt ievērojami lielākas grūtības mājsaimniecībām norēķināties par mājokli un ar to saistītajiem pakalpojumiem, kas savukārt var novest pie lielākas iedzīvotāju materiālās nenodrošinātības, mājokļa atstumtības un bezpajumtnieku skaita pieauguma.

³ <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/sociala-drosiba-galvenie-raditaji-30402.html>